

החלפת הזהויות בעידן הפוסטמודרניזם (לאור 'מעשה מבן מלך ושפחה שנתחלפו')

במסכת 'יבמות' (יב, ה) דנה המשנה על "כהנת שנתערב וְלָדָה בְּלֶד שפחתה". כדי להבין את טיב הדילמה ההלכתית, עלינו לחזור אחורה בזמן ולתאר לעצמנו שלא נוכל להכריע את הספק על פי בדיקת ה-DNA למשל. לפנינו ספק שאין ממנו מוצא, נושא שענייו רבות את חז"ל.

סבור אני שמשנה זאת, הייתה מקור השראה לרבי נחמן כאשר כתב את סיפור הי"א שלספרו 'סיפורי מעשיות'. רבי נחמן שינה את רקע הסיפור. לא כוהנת יש שם, אלא מלך: "מעשה במלך אחד, שהיתה שפחה אחת בביתו, שהיתה משמשת את המלכה". למלכה ולשפחה נולדו בנים באותה עת. והנה עם לידתם הם הפכו לאובייקטים של ניסוי "והלכה המילדת והחליפה הוולדות למען תראה מה יצמח מזה ואיך יפול דבר... והניחה בן המלך אצל השפחה ובן השפחה אצל המלכה". היה זה – לדעתי – הניסוי הקריטי ביותר בהיסטוריה האנושית, ואולי גם בקוסמוס.

את זאת לומדים אנו מעלילת הטרגדיה המתפתחת באופן בלתי צפוי. תוצאות החלפת התינוקות מעניינות, אלא שגורם אחר התערב: "המילדת הנ"ל, הלכה וגלתה הסוד לאחד, איך שהחליפה הבנים... וחברא חברא אית ליה, עד שנתגלה הסוד מאחד לחברו, כדרך העולם, עד שהיו העולם מרננים בזה, איך שנחלף הבן מלך". כל אחד מהילדים התחיל להטיל ספק בזהותו, ובוהות בן גילו. בן המלך האמיתי הוכרח לברוח. הוא הפך מסוכן לבן השפחה – המלך – שהרי הוא עלול היה להפוך למועמד האידיאלי עבור מהפכה שתבטא את "רצון העם" להחזיר עטרה ליורשה. עוזבן הבית היוותה נקודת השפל של חייו. בן השפחה שהוא בן המלך, נופל לייאוש עמוק "על אשר גורש בחנם... ומחמת זה לקח את עצמו אל השתייה, והלך לבית הזונות, ורצה לבלות בזה את ימיו להשתכר ולילך בשרירות לבו". הייאוש כורת ברית עם התאוה והפיתוי. עד כאן החלק הראשון של הסיפור, החלק הקיומי שלו. בחלק השני, המנסה לפתור את הסבך, הופכת העלילה להיות קבלית, מיסטית האפופה מסתורין.

בשלב מסוים אנו כמעט מאבדים את ההבחנה בין הזהויות. ואכן, זהו סיפורו של כל איש ואשה, בהם נלחמות שתי זהויות. זהו אדם המתייסר בספקות, קרוע במתח שבין שתי האפשרויות שבמהותו, בין האמונה הלוחשת לו שהוא בן מלך, לבין צעקות שהותרה הרצועה, לית דין ולית דיין, והוא לא יותר מאשר קוף ערום, בן שפחה. שתי הדמויות נאבקות בתוכנו, ואנו, אין לנו בדיקת DNA, אין לנו כל אפשרות אובייקטיבית להכריע ביניהם. הפילוסופיה והמדע האובייקטיביים באמת חייבים לשתוק. לדעתי יש הוכחות נפלאות לאמת את זהותו של בן-

המלך, אבל הכל נגוע בספקות. אני אוהב הפילוסופיה עוד מימי הבר-מצווה שלי. צעיר הייתי כשהתייסרתי עמוקות למקרא שיטתו של קאנט. אך, כמובן, דגם הבהירות והחכמה היה עבורי דיקרט. הוא התחיל את עיונו בספק, והוא – ודרכו האנושות – הצליח לנצח אותו: יכה ספק את הספק. אם אני מטיל ספק – אני חושב. ואם אני חושב – אני קיים. יש אינספור ניסיונות להפריך אותו. לדעתי הם בטלות ומבוטלות. בכל אני מוכן להטיל ספק, אף בקיומם של קוראים הקוראים אותי (יש?) אבל אני לא יכול להטיל ספק שאני קיים. גם אני מעוניין בכך. הספק נראה לי תמיד כביצה טובענית. בסופו של דבר כל אדם בונה לעצמו תיאוריה המנסה "להמר" על המציאות ולהבין אותה. אין לנו סלע יסוד עליו לבנות, אין לנו שורשים באדמה, מהם מסוגלים אנו לינוק, ולמרות זאת אבל לכל אדם יש כנפים, קטנות או גדולות, שבונים את התיאוריה שלו. זהו ה'שער' שבזוהר, שער להשערה אינדיבידואלית על העולם ועל עצמו: "כל חד כפום מה דמשער בלביה"

אלא שבספק לא די. בהסברו לסיפור (ליקוטי הלכות, ברכת השחר, ג), משתמש ר' נתן, סופרו של ר' נחמן, במושג הקבלי, 'היכל התמורות': "שכל אלו החילופים והבלבולים נמשכין מבחינת היכלי התמורות". היכל התמורות? אנסה לתאר לכם אותו, עד כמה שאני מביין. נתאר לעצמנו אולם שכל קירותיו מכוסות במראות, רַאָיִים עקומים מסוגים שונים, המעוותים כל דמות וצורה, הופכים מעלה למטה ומטה למעלה, מכפילים הכל עד בלי די, ומטעים את האדם המנסה לחשוף את תמונתם האמתית של הדברים. אובייקטים שאותם הוא רואה שם. אם תחפצו שנו את המראות למסכי קולנוע או טלביזיה. אם תרצו תחשבו על מחשב רב-יכולת המשנה את האינפורמציה שלא נוחה לבעלי הכוח הכלכליים או האקדמיים, ההופכים טוב לרע ורע לטוב. ורבי נתן ממשיך: "שנתקיים 'ותשלך אמת ארצה' והאמת נעדרת ונעשה עדרים של אמת עד שקשה מאד להבחין בין האמת והשקר כ"א כל חד כפום מה דמשער בלבי' יכול להבחין מעט האמת לאמתו אם ירצה לבלי להטעות את עצמו ולהסתכל על האמת באמת". "בדור הזה!" רבי נתן התלונן על דורו, קל וחומר אנו בני דורנו הפוסט-מודרני, דור שלדעתי חזה רבי נחמן. "כמו שאמר רבינו ז"ל שכל מה שמגלין איזה אמת יש כנגדו שקר כי גם הרחוקים מאמת, אומרים ג"כ לשונות כאלו".